

İslami Geometrik Süslemelerdeki Kronolojik ve Dönemsel Etkileşimler

Şeyma YILMAZ^{1*} Cengiz ŞAHİN²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, Ankara, Türkiye

² Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, Ankara, Türkiye

Makale Bilgisi

ÖZET

Geliş Tarihi: 16.08.2024
Kabul Tarihi: 17.10.2024
Yayın Tarihi: 28.12.2024

Anahtar Kelimeler:

Süsleme Sanatları,
İslami Süsleme Sanatları,
Geometrik Motifler.

Bu çalışmada, bir yandan İslami geometrik süslemelerin gelişimindeki eski medeniyetlerin etkileri kronolojik olarak, diğer yandan aynı devirde yaşayan medeniyetlerin etkileri dönemsel olarak araştırılmıştır. Bunun için, bazı seçkin sanat eserleri üzerindeki temel motifler, önceki medeniyetlere ait sanatın sonraki medeniyetlerin sanatı üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığını bulabilmek için incelenmiştir. “Aynı dönemde yaşayan İslami medeniyetlerin geometrik süsleme desenleri arasında herhangi bir etkileşim olmuş mudur?” sorusunun yanıtını bulmak amacıyla, en çok bilinen çağdaş medeniyetlerin eserleri incelenmiştir. Bulgulara göre, İslami geometrik süslemelerde kullanılan geometrik desenler, hem dikey (kronolojik) hem de yatay (dönemsel) etkileşimler altında gelişim göstermiştir. Dikey etkileşim, geçmişte yaşamış bir medeniyetin süsleme sanatının, aynı ya da yakın coğrafyada daha sonra yaşayan bir medeniyetin süsleme sanatını etkilemesine atıfta bulunmaktadır. Yatay etkileşim ise, bir İslam medeniyetinin geometrik süsleme sanatının, aynı dönemde yaşayan bir başka medeniyet tarafından etkilenmesidir. Sonuç olarak, bu çalışma ile anlaşılmıştır ki, İslami geometrik süslemeler, tarihi ve dönemsel etkilerden muaf değildir. Tersine hem geçmiş hem de çağdaşı olduğu medeniyetlerin etkisi altında gelişmiştir. İslami süsleme sanatları üzerindeki sözkonusu bu etkilerin nitelikleri ve boyutlarına yönelik bundan sonra yapılacak olan akademik çalışmaların, akademik yazında yaşanan önemli bir boşluğu doldurmaya katkıda bulunacağı beklenmektedir.

Chronological and Periodical Interactions in Islamic Geometric Ornaments

Article Info

Received: 16.08.2024
Accepted: 17.10.2024
Published: 28.12.2024

Keywords:

Decorative Arts,
Islamic Ornament Art,
Geometric Patterns.

ABSTRACT

In this study, on one hand, the influences of past civilisations, which were experienced in the development of Islamic geometric ornaments were examined chronologically, on the other hand, contemporary interactions of those civilisations, which lived in the same era, were investigated periodically. For this to be achieved, the basic patterns, which were observed on some of the most prominent art works were examined chronologically in order to find out if there were any influences of previous ages' arts on those of the eras ahead. The question of "Were there any interactions among the geometric ornament patterns of those Islamic Civilisations lived in the similar era?" was also investigated through examining the artworks of the most known Islamic civilisations lived in the same period. Findings revealed that those geometric patterns, which were used in the Islamic geometric ornaments, were developed through both vertical (chronologically) and horizontal (periodical) interaction. Vertical interaction refers to the effects of ornament art of a civilisation on those of the following civilisations lived in the same or close geography, while horizontal interaction is the one, in which the geometric ornament art of an Islamic Civilisation was affected by those of contemporary Islamic Civilisations. As a conclusion, it was understood with this study that the development of Islamic geometric ornaments is not immune to the historical and perodical influences. Contrarily, it was developed under the influence of both previous and contemporary civilisations. Following studies are expected to contribute to filling a crucial gap in the literature in terms of the quality and dimensions of those influences, which were experienced on the Islamic Ornament Arts.

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Yılmaz, Ş., & Şahin, C., (2024). İslami geometrik süslemelerdeki kronolojik ve dönemsel etkileşimler. *Konya Sanat Dergisi*, 7, 236-253. <https://doi.org/10.51118/konsan.2024.51>

***Sorumlu Yazar:** Şeyma YILMAZ, seymagoksinyilmaz@gmail.com

GİRİŞ

Güzelleştirme ihtiyacının insanlık tarihinin en eski çağlarından itibaren kendisini göstermeye başladığı bilinmektedir. Bu doğrultuda insanların bir yandan çevrelerinde gördükleri güzellikleri kendi kabiliyetleri nispetinde olduğu gibi taklide çalıştıkları diğer yandan da bu gördüklerini farklı yorumlamalara tabi tutarak özgün yansımalar ortaya çıkardıkları görülmüyor. Mağara duvarlarında başlayan bu denemeler zamanla kendisini kullanılan eşyalarda, mimaride, taş işlemlerinde, toprak ve cam sanatları ile plastik sanatların her alanında göstermiştir.

Genel olarak süsleme adıyla nitelendirilen bu çabanın, diğer bilimsel ve sanatsal alanlarda olduğu gibi, tarihi devirler boyunca öncekilerden etkilendiklerini, bir başka ifade ile tıpkı höyüklerde olduğu gibi bir diğerinin kalıntıları üzerinde yükseldiklerini görüyoruz. Medeniyetler beşiği olarak da nitelendirilen Anadolu'da bu çizgisel ve motifsel silsileyi izleyebilmek son derece mümkündür. Anadolu'da varlık göstermiş medeniyetlerin birbirlerinin çizgilerini örnek aldıkları, hatta bu çizgi ve motifleri geliştirerek taklit ettikleri gözlenebilmektedir (Sevindik, 2016, s.13). Bu bağlamda örneğin Helenistik dönemin, Sümer medeniyetinin, Hitit sanatının ve Bizans motiflerinin Anadolu Türk İslam süsleme sanatının gelişimi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Örneğin Irwin (1997), Türk İslam süsleme sanatlarında kullanılan geometrik desenlerin Roma ve Yunan motifleri üzerinde geliştiğini öne sürer. Ancak öyle özgün ve yenilikçi bir tarzda geliştirilir ki, başka hiçbir kültürde bu desenlerin bu denli tekrarlı ve sürekli bir tarzda kullanıldığına rastlanılmaz (Ettinghausen, 2001). Hatta bu noktadan hareketle İslami süsleme sanatlarında kullanılan örneğin bitkisel motiflerin kökeninin antik çağlara kadar dayandırıldığını görürüz (Baer, 1998).

Fakat sadece kronolojik bir teselsül şeklinde değil, süsleme sanatlarındaki çizgi ve desenlerin, aynı dönemdeki farklı coğrafya veya medeniyetler arasında da etkileşim gösterdiklerine şahit oluyoruz. Örneğin yaklaşık aynı dönemlerde hüküm süren Osmanlılarla, Sasaniler, Memlükler süsleme sanatlarında kullandıkları motifler arasında da belirgin benzerlikler göze çarpmaktadır (Jean, 2001, s.68-80). Dolayısıyla süsleme sanatlarındaki motiflerin kökenleri üzerinde düşünürken, hem tarihsel olarak geriye doğru giderek dikey bir perspektiften, hem de aynı dönemdeki etkileşimleri gözeterek yatay bir açıdan analiz yapmak gerekmektedir. İşte bu makalede, İslami süsleme sanatlarında ağırlıklı bir yere ve öneme sahip olan geometrik desenlerin gelişimi hem dikey hem de yatay etkileşimler bağlamında araştırılacaktır. Böylelikle, İslami geometrik sanatlarda yer etmiş bulunan bazı temel motiflerin gelişimlerinin bu etkileşimler içindeki fotoğrafları çekilmeye çalışılacaktır. Böylelikle akademik yazına bir ölçüde katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

Bunun için öncelikle süslemenin ne olduğuna bakılacaktır. Farklı süsleme tanımlarına yer verildikten sonra süsleme sanatının ortaya çıkışı ilk çağlardan itibaren ele alınarak açıklanacaktır. Tarih boyunca bu alanda yaşanan gelişmelere kısaca bir göz atıldıktan sonra İslami süsleme sanatlarının ortaya çıkışı ile arka planındaki felsefe ve inanışlar irdelenecektir. Son bölümde, İslami süsleme sanatları içinde önemli bir yere sahip bulunan geometrik motiflerin ilk olarak kullanılmaya başlandığı tarihten itibaren geçirdiği gelişim evreleri, medeniyetler bağlamında kronolojik bir perspektiften ele alınacaktır.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın evreni İslami süsleme sanatları, örnekleme ise bu süslemelerde kullanılan daire, üçgen, kare, yıldız ve bunların birbirine geçişli tekrarlarından oluşan geometrik motiflerdir.

Veriler, literatür taraması ile toplanmıştır. Bu amaçla öncelikle süslemenin ne olduğu, tarihi

gelişimi ve İslami süsleme sanatları üzerine akademik yazın taraması yapılmıştır. Konu ile ilgili yerli ve yabancı kaynaklar incelenmiştir. Sonra İslam tarihinde yaşamış medeniyetlere ait belli başlı yapıtlar üzerinde yer alan temel geometrik motifler mercek altına alınmıştır.

Mülayim (1993, s.30)'e göre araştırmacı kronolojik bir hat üzerinde yaşanan değişimleri gözlemek ve bu gözlem sonucu elde ettiği verileri tarihin bütünlüğü içinde yorumlamak durumundadır. Bu nedenle bu çalışmada elde edilen verilerle, ortaya çıktıkları dönemlerle ilişkilendirilen bu motiflerin tarihsel süreç içerisindeki gelişimleri ile kendi aralarındaki benzerlik ve etkileşimler analiz edilmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

İslami geometrik süslemelere ilişkin bugüne kadar pek çok çalışma yapıldığı bilinmektedir. Ancak bu çalışmaların genellikle, belirli dönem süslemelerinin nitelikleri üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Yetkin, 1965; Mülayim, 1982; Abdullahi ve Embi, 2013; Pektaş, 2009). Literatürde, İslami süsleme sanatları bakımından dönemlerin kendi aralarındaki etkileşimler ile aynı dönemde yaşayan farklı medeniyetler arasındaki etkileşimlere odaklanan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. İşte bu çalışma, İslami süsleme sanatlarındaki tarihi dönemlere dair hem yatay hem de dikey etkileşimleri bir arada mercek altına alması nedeniyle, literatürde yaşanan bu boşluğu bir nebze doldurmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaçla, hem teselsül eden halef ve selef medeniyetler arasındaki etkileşimler, hem de aynı veya yakın tarihi dönemlerde yaşamış medeniyetler arasındaki etkileşimler araştırılacaktır.

Süsleme

Türkçede genellikle süs anlamına gelecek şekilde kullanılan ziynet, Münavi (1990, s. 391)'ye göre bir objeyi şekil verme yoluyla güzelleştirmek demektir. Süsleme işi, bezeme, donama ve tezyin demektir. Süsleri yerleştirme şekli veya sanatıdır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde süsleme, sanat eserlerinin yüzeyini süslemek için kullanılan motif, oyma, süslemek işi, bezeme, donama, tezyin şeklinde yer almaktadır (TDK, 2022). Ünver (1990, s.6)'e göre süsleme herhangi bir yapıya veya nesneye daha estetik bir görünüm kazandırmak için çeşitli teknikler uygulanarak yapılan bir organizasyondur. Ayrı ayrı şekillerden oluşan motiflerin estetik kaygı güdülerek organize edilmesine, süsleme diyebiliriz. Örneğin güzel sanatlarda bir binayı veya eşyayı kullanım amacını ön planda tutarak, göze hoş görünüm sağlamak amacı ile yapılan estetik çalışmalarda çizgi, nokta veya oyma, kabartma gibi çeşitli tekniklerle renkli ya da renksiz yapılan dokunuşlarda, süsleme sanatından bahsedebiliriz. Akar ve Keskiner (1978, s.10) söz konusu teknikleri, üsluplaştırma olarak nitelemektedirler. Onlara göre süsleme, belirli bir yerin, eşyanın ya da abidenin üsluplanmış şekil, resim ve motiflerle güzelleştirilmesidir.

Tabak, çanak ve cam eşyaya güzel biçim vermek bir süsleme sanatıdır. Sedef, halı, kilim, tiyatro dekoru süsleme sanatları içine girer. Bu sanatların tümü güzel sanatların kapsamındadır. Süsleme sanatları aşağıdaki şekilde gruplandırılabilir:

- Taş süsleme sanatları,
- Ağaç süsleme sanatları,
- Metal süsleme sanatları,
- Toprak (çini, keramik) süsleme sanatları,
- Cam süsleme sanatları,
- Deri süsleme sanatları,

- Kâğıt (tezhip, ebru, katı) süsleme sanatları,
- Bitkisel, hayvansal ve sentetik liflerle yapılan (kumaş, halı, kilim, örgü, işleme vs.) süsleme sanatları.

İnsanların duygu ve düşüncelerini biçimlerden yararlanarak belirtme isteği ilk çağlardan itibaren başlar. İnsanlık tarihinin başından beri süs ve ziynet merakı, kullanılan eşyalarda, silahlarda ve mimaride karşımıza çıkar. (Çakır, 2015, s.49).

Yani süsleme sanatının tarihi, insanlığın ilk çağlarına kadar uzandığı bilinmektedir. Taş devri insanların, yaşadıkları mağaraların duvarlarına insan ve hayvan yontuları ile kabartmalar yaptıkları, bunları boyadıkları, ürettikleri araç ve gereçlerini hayvan resimleri ve geometrik motiflerle süsledikleri görülmektedir (Şenyapılı, 1996, s.285) (Şekil 1).

Şekil 1

Blombos Mağara İşlemeleri, (İ.Ö.70.000). (URL-1)

Güzel kavramı kapların süslemelerini oluşturan çizgi ve noktalamalarda, bantlar biçimindeki süslemelerin kullanıldığı keramiklerde sıkça karşımıza çıkar (Şekil 2, Şekil 3).

Şekil 2

Derin Kazma Tekniği ile Süslenmiş Keramik. (İşcan, 1980)

Şekil 3

Şeritler halindeki süslemeli ilk kap. Güzel üslup denilen süsleme biçiminde. (İşcan, 1980)

Orta Anadolu çevresinde Alacahöyük Hatti Beylerinin mezarlarında bulunan kalıntılardan

çok zengin ve güçlü krallıklar oldukları anlaşılmaktadır (TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2014, s. 60). Bulunan gümüş kakmalı bronz eserlerin, altın ajurlu diademlerin işçilik ve tasarımları bakımından geometrik simgeler taşımaları dikkat çekicidir.

Türkler ve o dönem yaşamış diğer medeniyetler dinleri, kültürleri ve ekonomileri sürekli etkileşim halinde olmuşlardır (Jean, 2001, s.68-80). Anadolu'da yaşamış medeniyetlere ait örneğin Helenistik Çağ Sanatı, Sümerliler Sanatı, Hititler Sanatı ve Bizans Sanatının Türk İslam süsleme sanatının gelişimi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Anadolu'da yaşayan birçok medeniyetin, kendinden sonra gelen medeniyetlere bu bakımdan örnek olduğu, ardışık medeniyetlerin birbirlerinin sanat anlayışlarını takip ve taklit ettiklerini kullandıkları eşyalarda, giysilerde, takılarda görmek mümkündür (Sevindik, 2016, s.13).

İslami Süsleme Sanatları

Batılı sanat anlayışı, tabiatın tıpatıp taklit edilmesi anlayışına dayanır. Oysa İslam sanatında amaç tabiatın taklit edilmesi değil, yaratılıştaki ilahi sanatlara dair farkındalıklar yaratarak, insanları üzerinde düşünmeye yönlendirmektir. Bu açıdan bakıldığında İslami süsleme sanatları ve özelde de geometrik motifler, bir tür ilahi sanatları okuma, anlama ve yorumlama dili olarak nitelendirilebilir. Bu dil, kâinat kitabının sanat dilidir. İlahi sanat; bakışları, ilahi ilme, ilahi güzelliğe ve ilahi kudrete yönlendirir. İslami süsleme sanatları sanatçıların tabiatı birebir taklit arayışlarının olmaması, onları tabiatta mevcut olmayan soyut desenleri geliştirmeye sevk etmiştir. Birlik, çeşitlilik, hareket, tekrar, süreklilik, soyutlama ve sembolizm, İslami süsleme sanatlarının en belirgin estetik özellikleridir (Muhammad, 1996, s.24-29).

İslam sanatında insan ve hayvan figürlerinin olduğu gibi resmedilmesinden kaçınılmıştır. Burckhardt (1987, s.221)'a göre bunun sebebi, bu canlı varlıklardaki ilahi dokunuşlara saygı ve putperestliğe fırsat vermemek içindir. Bu nedenle İslami süsleme sanatları daha çok bitkisel ve geometrik soyutlamalar üzerinde gelişmiştir. Hayvansal olanlar da sonradan stilize edilip soyut desenlere dönüştürülerek kullanılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla soyut karakter İslami süsleme sanatlarının en belirgin özelliğidir.

İslami süsleme sanatlarında kullanılan bitkisel motiflerin kökeni ise, geç antik çağlara dayanır (Baer, 1998, s.160). Yine bu sanatlardaki geometrik desenlerin Yunan ve Roma motifleri üzerinde geliştiği öne sürülür (Irwin, 1997). Ancak öyle özgün ve yenilikçi bir tarzda geliştirilir ki, başka hiçbir kültürde bu desenlerin bu denli tekrarlı ve sürekli bir tarzda kullanıldığına rastlanılmaz (Ettinghausen, 2001).

Habash (1987)'a göre İslami süsleme sanatlarının gelişimi dört dönemde ele alınabilir: İlk dönemde içinde yaşanan yerel, kültürel, coğrafi ve tarihi mirastan etkilenerek gelişmiştir. Ancak ikinci dönemde kendine özgü çizgilerine ulaşmıştır. Üçüncü dönemde İslam devletlerinin hüküm sürdüğü geniş coğrafyalara yayılarak buralardaki yerel etkileşimlere maruz kalmıştır. Son dönemde insani ve hayvani çizgilerin motiflerde yer edinmesiyle birlikte soyutluğunu yitirmeye başlamıştır.

Abdullahi ve Embi (2013, s.250)'ye göre hâkim medeniyetin yaşam tarzları ve bölgesel etkiler İslami süslemelerin ve geometrik desenlerin çeşitliliğinin en temel nedenidir. Örneğin Türklerin geniş bir coğrafyada hüküm sürmesi ve doğudan Batıya olan göçleri, motif zenginliği ve çeşitliliğini beraberinde getirmiştir. Türk süsleme sanatlarındaki Orta Asya ve Uzakdoğu etkilerini Hun, Çin ve motiflerin kökenini oluşturan Uygur sanatında aramak mümkündür.

DÖNEMLERE GÖRE İSLAMİ GEOMETRİK MOTİFLERİN KÖKENLERİ VE GELİŞİMİ

İslam Medeniyetinde, özellikle matematik ve geometride yaşanan bilimsel ilerlemeler, İslam süsleme sanatlarına da sirayet etmiş, böylece geometrik şekilleri ihtiva eden desen ve motifler gelişim göstererek ön plana çıkmıştır.

Bu motiflerin odak noktası merkezleridir. Bir başka ifade ile İslami süslemelerde kullanılan neredeyse bütün geometrik şekillerin tıpkı güneş sistemindeki güneş gibi bir merkezi noktası bulunur. Bu noktanın çevresine, muhtelif çizgilerin farklı açılarla bir araya getirilmesi süratiyle kare, üçgen ve çokgenler ile muhtelif noktalı yıldızlar birbirine geçişli ya da bir poligon oluşturacak şekilde birbiri ardına konumlandırılarak kompozisyonlar oluşturulur (Güler, 2021, ss. 62-64). Söz konusu kompozisyonlar sınırlandırılarak kapalı sistemlere dönüşür. Bu kapalı sistemler bordürlerde kompozisyonun kesiti olarak karşımıza çıkar (Mülayim,1982, s.69-70) İslami geometrik süslemelerin belirleyici unsuru tekrarlama, simetri ve anonimdir (Demiriz, 2004, s.8). En geçerli ve etkileyici kural sonsuzluk hissi uyandırmasıdır. Geometrik bezeme batıdan doğuya doğru abartılı bir tarzda kullanılırken Anadolu'dan Batıya doğru sadeleştiği dikkat çekicidir (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2014, s.40).

İslamlaşma ile canlı tasvirine yönelik çekinceler nedeniyle geometrik desenler ön plana çıkmıştır. Kare, üçgen, daire, elips, baklava, ters S, aşık yolu, çarkıfelek gibi gayet sade şekillerin sürekli ya da geçişli olarak kullanılması ile geometrik desenler ortaya çıkar. Genellikle merkezi bir noktadan başlayarak oluşturulan şekil, çevreye doğru ölçülü bir şekilde giderek genişler (Biol, 2012, s.61- 62).

İslami geometrik stilleri ortaya çıktıkları 9.yy. dan 18. yüzyılın sonuna kadarki döneme kadar inceleyen Abdullahi ve Embi'ye göre tüm İslami geometrik motifler, dairelerin birbirine uyumlu alt bölümlerinden oluşur. Onlara göre bunun sebebi, İslami motiflerde dairenin tevhidi, Mekke'yi ve İslam'ın birliğini temsil etmesidir (Critchlow, 1976). Bu nedenle İslami motiflerin çoğu dairenin merkezinden başlar. Temelini geometri ve cebirden alan bu sanat tasarlanırken, ölçüler milimetresine kadar hesaplanır ve her bir motifin bağlantı noktaları eşit oranlı olarak çizilir. En küçük hata tüm sistemin çökmesi anlamına gelir (Rustamova, 2019, ss.674-676). Bu nedenle günümüze ulaşan örneklerin işçiliğinde, işinde mahir geometrik bilimine vakıf insanlar tarafından tasarlanmış olabileceği düşünülür.

7. ve 8. yüzyıllarda hüküm süren Emeviler döneminde İslami süsleme sanatlarının diğer medeniyetlerin etkisi altında “derleyici” ya da “devşirmeci” bir nitelikte gelişim gösterdiği öne sürülür (Yetkin, 1965, s.9). “İslamiyet’in Erken Dönemi” gibi nitelendirilen 9. yüzyıldan önceki bu dönem, yani Emevî ve Abbasi süsleme anlayışı kendinden sonra hüküm sürmüş İslam Devletlerinin süsleme sanatlarına temel oluşturmuştur. 7.yy.dan 10. yüzyıla kadar gelişmesi devam etmiştir. Erken İslamiyet Dönemi süsleme motif ve tekniklerinde o coğrafyada yaşamış uygarlıkların sanatının etkileri gözlemlenir. Bu etkiler içinde en belirgin olanları Helenistik, Bizans ve Sasani etkileridir. Örneğin daireler içine yerleştirilen gülbezlekler ile üçgen motifleri, bu dönem süslemelerindeki Sasani etkisini gösterir (Yetkin, 1965, s.33). (Şekil 4)

Şekil 4

Hırbet El Mefcer 724 – 743 Tarihli Yapıda Geometrik Motifler, Gülbezekerler ile Mimrari Elamanlar Görülür

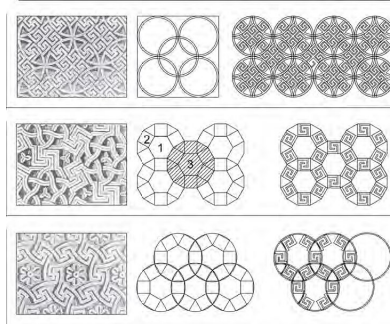

Emevi Dönemi (724-743) Hırbet-el Mefcer sarayı süsleme örnekleri helen ve sasani etkileri taşır. Saray, camii, hamam, ortasında çeşmeli büyük bir avlusuyla külliye niteliğindedir. Süsleme açısından eşi benzeri görülmeyecek tarzda Freskolar, duvar resimleri ve alçı kabartmalarla heykeller bulunur. Geometrik motifler, gülbezekerler, meyve ve hayvan tasvirleri yer alır. Emevi bezeme sanatının temelini kare, daire ve altıgen poligonlar oluşturur. Geometrik temalı bezemelerin araları yoğun olarak işlenmiştir.

Sanatçılar yapı komplekslerinde kullandıkları geometrik formları sade olarak bırakmayıp çeşitli figür ve formlarla zenginleştirmeye çalışmışlardır. Daha çok figüratif bezemeyi tercih eden sanatçılar kullandıkları rozetlerin içine insan başı figürleri yerleştirerek Roma ve Bizans Sanatının etkilerini eserlerinde yansıtmışlardır (Şekil 5).

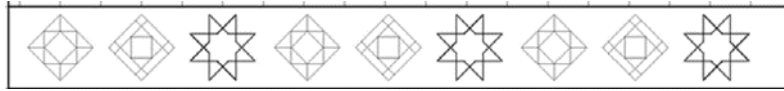
Şekil 5

Hırbet El Mefcer Stuko Korkuluk Çizimi. (Kılıçoğlu, 2016)

Hırbet el Mefcer Sarayı'nın pencere ve korkuluklarında daire, altıgen ve sekizgen poligonlar yer alır. Bu üç geometrik unsurdan çoğaltılmış süslemelerin ana teması dörtgen ve dörtgen içine yerleştirilmiş dört adet dairenin merkezindeki beşinci daire ile oluşmuş kompozisyonudur. Bu kompozisyonla birim tekrarı yapılarak karşıdan bakanda sonsuzluk hissi uyandırır. Ana kompozisyonun yanı sıra svastika yardımcı motif olarak kullanılmıştır.

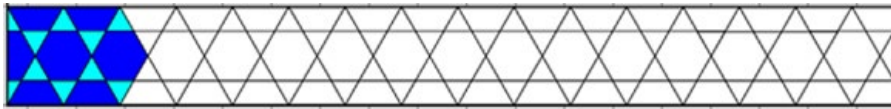
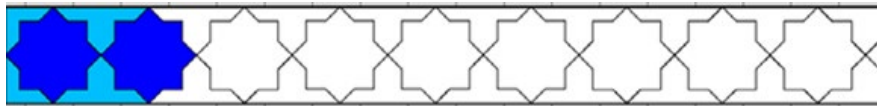
836 yılında Tunusta'ki Sidi Ukba Ulu Camisi geometrik süsleme ve desenlerinin İslam dünyasındaki ilk örneklerinden olduğu kabul edilir (Abdullahi ve Embi, 2013, s. 244). Bu yapıtta rastlanılan geometrik süslemelerde karelerin birbiri içine geçmeli şekilde kullanılması ile sade motiflerin oluşturulduğu görülür (Şekil 6, Şekil 7).

Şekil 6*Sidi Ukba Minberi***Şekil 7***Sidi Ukba Ulucamisi İçinde Yer Alan Geometrik Süslemeler. (Abdullahi ve Embi, 2013, s.245)*

Sidi Ukba karmaşık olmayan geometrik süslemeler le bezenmiş olsa da bitkisel motiflerde süslemede kullanılmıştır. Özellikle mihrap yoğun olarak geometrik motiflerle bezenmiştir. Mihrap çevresinde bulunan kare veya baklava formundaki çinilerde sayısız geometrik motif ve bitkisel motif mevcuttur. Bu bezemeler yapım tekniği açısından önem arz eden kilometre taşlarındandır (Pektaş, 2009, ss.149-151).

Özellikle 8 ila 11. yüzyıllarda hüküm süren Endülüs Emevileri devrinde geometrik desenlerin gelişim göstererek ön plana çıktığı görülür. Düz ve dik açılı çizgilerin arasına zikzak, üçgen, daire ve baklava gibi desenlerin işlenmesiyle poligonlar oluşturulur. Zamanla 6 ve 8 köşeli yıldızlar bu desenler içinde yerlerini alır.

8. ve 13. yüzyıllar arasında hüküm süren Abbasiler döneminde, Emeviler devri süslemelerinde görülen Helenistik etkilerin yerini İran ve Türk sanatının etkisine bıraktığı görülür (Yetkin, 1965, s.65). Abbasi sanatının nadide örneklerinden Tolunoğlu Camii'nde yaygın olarak kullanılan 6 ve 8 noktalı yıldız desenleri dikkat çeker. İslam Medeniyetlerinin sanatında ağırlıklı olarak kullandıkları bu Geometrik desenlerin tekrarları ile enginlik hissi veren poligonlar göze çarpar. (Şekil 8, Şekil 9, Şekil 10).

Şekil 8*6 Köşeli Yıldız. Mısır'daki İbni Tulun Camisi. (Abdullahi ve Embi, 2013, s.245)***Şekil 9***8 Köşeli Yıldız. Mısır'daki İbni Tulun Camisi. (Abdullahi ve Embi, 2013, s.245)*

Şekil 10

Bağdat'taki Abbasi Sarayı Süslemeleri. (Abdullahi ve Embi, 2013, s.245)

Yaklaşık aynı dönemde yaşayan Selçuklular dönemi sanatında 6 köşeli yıldızlardan sekiz ve on iki köşeli yıldızlara doğru birbiri içine geçişli daha karmaşık geometrik desenlerin kullanıldığına şahit olunur. Bu dönemde geometrik desenlerin yaygınlaştığı görülmüştür (Mülayim, 1982, s.69-70). Özellikle Büyük Selçuklulardan itibaren mushaf tezhiplerinde altıgenler, dört köşeli ve sekiz köşeli yıldızlar gibi geometrik formların sıklıkla kullanıldığına tanık oluyoruz (Baysal, 2010, s.368).

İslam dininin sanatta tasvire koyduğu sınırlar neticesinde süslemede geometrik ve rumi motifler sıklıkla kullanılmıştır. Bakıldığında enginlik duygusu uyandıran peşi sıra gelen çizgilerden oluşmuş poligonlar, daire ve üçgenler bütünde yıldız motifini estetik bir dizilimle oluşturmuştur. Her yüzeyde bu geometrik formlar denenmiştir (Ova, 2021, s.13). Selçuklu taş işçiliğinin en nadide örnekleri ana girişteki taç kapının etrafını çepeçevre saran geometrik süsleme şeritleri, silmeler, mukarnaslar, kuşatma kemerleri ve gülbezekler oluşturur. Taç kapıların geometrik bezemeleri dönemin sanat ve kültür yansımasıdır (Ertunç, 2016, s. 114). Bu dönem süsleme sanatlarındaki geometrik desenler İslam inanisinden esinlenmekle birlikte, aynı coğrafyada kendinden önceki devirlerde yaşamış olan Yunan ve Roma motifleri üzerinde geliştiği öne sürülür (Irwin, 1997). (Şekil 11, Şekil 12, Şekil 13, Şekil 14).

Şekil 11

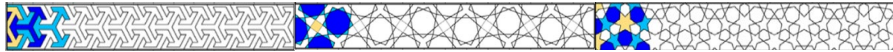
Divriği Ulu Camii Cennet Kapısı (URL-2)

Şekil 12

Erzurum Çifte Minareli Medrese Taç Kapı (URL-3)

Şekil 13*Sivas, Çifte Minareli Medrese Taç Kapı (URL-4)***Şekil 14***(Abdullahi ve Embi, 2013, s.245)*

Geometrik desenlerin Anadolu'daki İslami süsleme sanatlarında en çok rastlanıldığı ve bu desenlerin örüntü haline geldiği tek dönem on ikinci ve on üçüncü yüzyıl Anadolu Selçuklu dönemidir (Kafalier Dönmez, 2021, s.64). 1243 Köseadağ Savaşında bozguna uğrayan Selçuklu sanatı bu olumsuz sahneye rağmen 13.yy.'ın ikinci yarısında ilk yarısına oranla daha zengin eserler vermiştir (Kuban, 2002, s.21). Hatta öyle ki, geometrik desenlerden oluşan örüntülerin kullanıldığı bu tarz Anadolu Selçuklularına has bir süsleme sanatı olarak kabul edilmektedir (Öztürk, 2021, s.224). On üçüncü yüzyılda geometrik kompozisyonların Anadolu yapıtlarında en ileri sanat seviyesine ulaştığı görülür (Mülayim, 1982, s.69-70-97). Selçuklular, Anadolu'nun tekniğini İslam inancına göre yeniden yorumlayarak kendilerine özgü bir tarz ortaya koymuşlardır (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2014, s.40).

Sistem ve şema aynı kalsa da bordür kompozisyonları her yüzeyde farklılıklar gösterir. Hiçbir zaman iki kapının süslemeleri birbiriyle aynı değildir (Ünal, 1982, s.26). (Şekil 11, Şekil 12, Şekil 13)

Şekil 15

Konya, Selçuklu Çini Örneğinde Güneş-Yıldız Kozmolojisi. 13.yy. Türk İslam Eserleri Müzesi. (Envanter no: 3158-24369) (Kardeşlik, 2011:81)

Şekil 16

Divriği Grubu Anadolu Selçuklu Halısı – 13. yüzyıl Vakıflar Halı Müzesi. (Kardeşlik, 2011, s. 56)

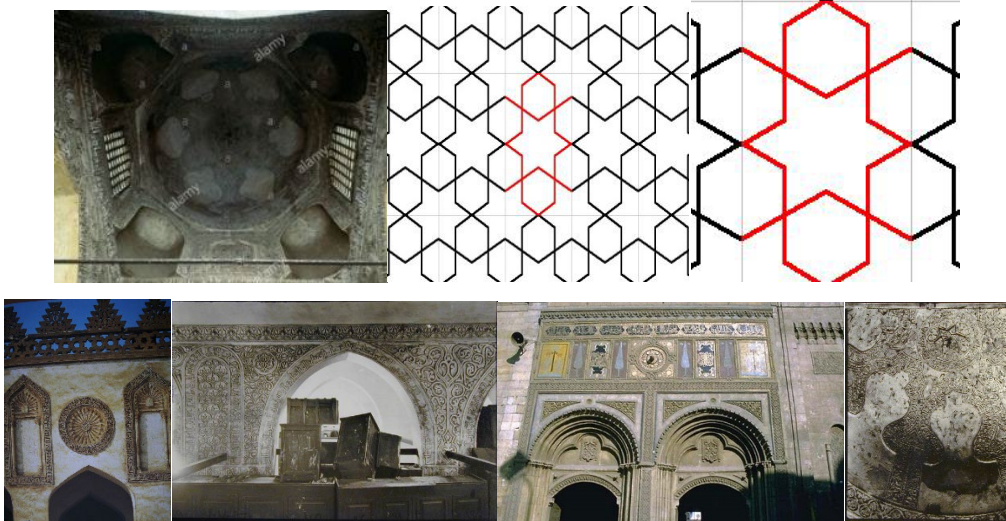
10 ve 12. yüzyılda hüküm süren Fatımiler devri süslemelerinde İran sanatının etkisi belirgin olsa da Yetkin'e göre bu dönem süslemelerinin arka planında Helenistik etkiler söz konusudur (Yetkin, 1965, s.82). Kuzey Afrika ve Suriye'nin dışında kalan, Katolik nüfusun yoğun olarak yaşadığı Sicilya gibi bölgeleri idare altına alıp burada hüküm süren Fatımiler felsefeleri ve sanatları bakımından Müslüman ülkelerden ayrılmışlardır. Hüküm sürdükleri dönemin, dönemsel etkileşimini reddederek kronolojik silsilenin dışına çıkmış, Helen sanat anlayışını benimsemişlerdir.

Kendinden bir önceki dönemde sergilenen figür tasvirleri, Fatımilerde daha geniş bir sanatsal özgürlük sergilemektedir. Hayvan tasvirlerinde çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Fatımiler dönemi süsleme sanatında sıklıkla kullanılan 6 noktalı yıldızlar daha yalın olup, zeminin tümünü kaplamadan bir odak noktasına yönlendirilmiştir (Mazot, 2012). (Şekil 15, Şekil 16)

En önemli eserlerinden biri bitkisel ve geometrik desenlerle süslenen El-Ezher Cami ve Medresesidir. Bu caminin kubbesinde 6 noktalı yıldız motifinin kullanıldığı görülmektedir (Şekil 16). Geometrik desen unsurları devamlılık sağlama ve sonsuzluk hissi uyandırmayı amaçlamamış istenilen odak noktasına yerleştirilmiştir. Süslemede yalın yıldızlar tercih edilirken ağırlıklı olarak Helen kültürünü yansıtan figür ve kıvrımlı dallar dikkat çekicidir (Şekil 17).

Şekil 17

El-Ezher Camisi ve 6 Noktalı Geometrik Yıldız Motifinin Yer Aldığı Kubbesi. (Selçuk ve Reki, 2018.83-97: URL-5)

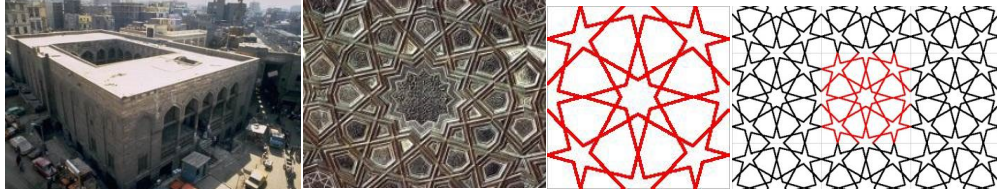

16.yüzyıla kadar etkileri hissedilen Memlûkler devri süsleme sanatında Selçuklulara göre çok daha sade geometrik motiflerin tercih edildiği görülür. Kare, daire, baklava ve yıldız desenleri hep birlikte kullanılır. Birbiri içine geçişli desenlerden çok odak motifler kullanılmıştır (Bloom, 1999, s. 31-58). Bu desenler özellikle ahşap işleme sanatında kendini gösterir.

Kahire’de bulunan Salih Tala Camisinin duvarlarında 6 ve 8 noktalı yıldız motifleri kullanılmıştır. Memlûkler döneminde caminin minberine ve bu minberin ahşap kapısına 12 noktalı geometrik gül desenleri işlenmiştir (Abdullah ve Embi, 2012, s. 243-251) (Şekil 18).

Şekil 18

Salih Tala Camisi İçinde Yer Alan Gül Motifleri. (Selçuk ve Reki, 2018, s. 83-97)

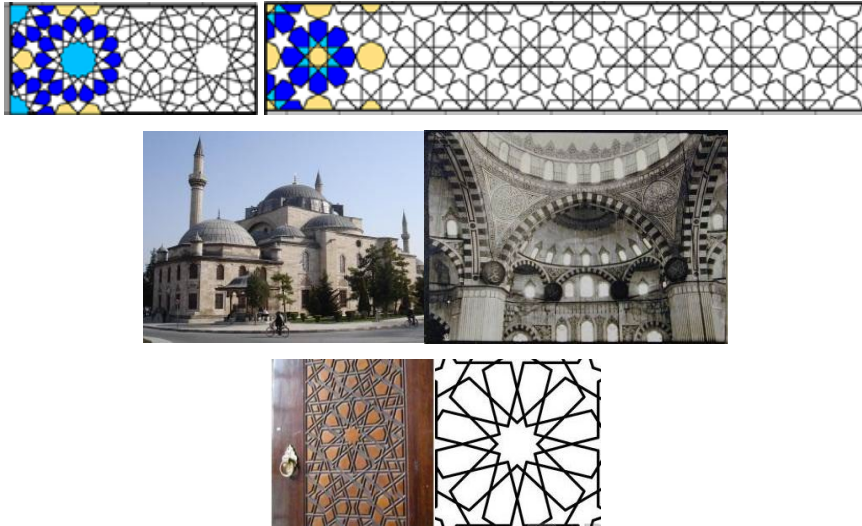

İslam süsleme sanatında geometrik motiflerin zirve yaptığı dönem, Osmanlı dönemidir (Yetkin, 1965, ss.266-267). Selçuklu ve Memluk dönemi etkileri Osmanlı süsleme sanatında açıkça hissedilir (Yalman, 2000). Süslemelerde 5, 6, 8, 10, 12 ve 16 noktalı geometrik motiflerin hepsinin de sıklıkla kullanıldığı görülür (Abdullah ve Embi, 2012, ss.243-251).

Bu dönemde bitkisel ve hayvansal motiflerin maharetle üsluplaştırılığına şahit olunur. Geometrik desenler içinde sekiz, on, on iki köşeli yıldızların daireler içinde poligonlar teşkil edecek şekilde kullanıldığı görülür. Dana önceki dönemlere göre Osmanlı’da geometrik parçaların boyutunda küçülme, çitalarda da bir incelmeye göze çarpar. Bu durum daha sık bir geometri yüzeyi oluştururken geometri etkiyi güçlendirmiştir. Masraf ve emek isteyen bu işçilikler, mavi ve kırmızı tonlarla beraber siyah zeminlerde tercih edilerek Osmanlı süsleme sanatında eşi bulunmaz örnekler verilmiştir (Şekil 19). Osmanlıda geometrik bezemeler kapı, minber ve pencere kanatlarında yoğunlaşmıştır. Mimar Sinan’ın eseri olan Şehzade Camisi külliyesinin taş minberinde 9, 10 ve 12 noktalı, kapılarında ise 6 ve 10 noktalı geometrik motiflere rastlanır (Yalman, 2000).

Şekil 19

Şehzade Cami ve Külliyesi. (Selçuk ve Reki, 2018, s. 83-97)

TARTIŞMA / SONUÇ / ÖNERİ

Bu çalışmada, İslami süsleme sanatlarında kullanılan geometrik motiflerin gelişim süreci dikey ve yatay olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Dikey olarak bakıldığında, tıpkı höyüklerde gözlemlenen, bir medeniyetin diğer bir medeniyetin kalıntıları üzerine yükselmesindeki teselsül gibi, söz konusu geometrik motiflerin de devirler boyunca selefleri olan medeniyetlerin çizgisi üzerinde bir teselsülü

takip ettiği belirlenmiştir. Bu bağlamda örneğin ilk İslami süsleme örneklerinden kabul edilen Emevî dönemi süslemeleri üzerinde Helenistik ve Sasani dönemlerinin etkilerinin bulunduğu görülmektedir.

Ancak bu etkileşimdeki teselsülün ardışık olmadığı da bu çalışmada anlaşılmıştır. Yani örneğin 10 ve 12. yüzyılda hüküm süren Fatımiler dönemi İslami geometrik süslemeleri üzerinde bir önceki dönemler olan Abbasi ve Emevî sanatının etkilerinden çok, daha önceki bir döneme tekabül eden Helenistik etkilerin hissedildiği öne sürülmüştür. Keza geometrik desenlerden oluşan örüntülerin belirgin olarak hâkim olduğu Anadolu Selçuklularının süsleme tarzının, kendinden önceki dönemlere ait İslami süsleme sanatı etkilerinden çok daha fazla Yunan ve Roma çizgilerinden etkilendiği savunulur. Dolayısıyla, İslami geometrik süslemelerde kronolojik bakımdan dikey olarak bir etkileşimin olduğu anlaşılmakla birlikte, bu çalışmanın sonunda, söz konusu etkileşimin her zaman ardışık olmadığı, aynı coğrafyada çok önceki devirlerde yaşamış medeniyetlere ait süsleme sanatının etkilerinin, kendinden sadece bir sonrakini değil, birkaç devir sonra dahi etkilerini hissettirebildiği anlaşılmıştır.

İslami geometrik süslemelere tarihsel bakımdan yatay olarak bakıldığında da yaklaşık aynı dönemlerde hüküm süren medeniyetler arasında belirgin bir etkileşimin yaşandığı belirlenmiştir. Örneğin Abbasiler dönemi geometrik süslemelerinde Türk ve İran sanatının etkilerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Yine yaklaşık aynı devirlerde hüküm süren Selçuklularla Fatımiler veya Osmanlılarla, Memlükler ve Sasanilerin süsleme sanatlarında kullandıkları geometrik motifler arasında da somut benzerlikler belirlenmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada, İslami süsleme sanatlarında kullanılan geometrik motiflerin, kronolojik bakımdan hem yatay hem de dikey olarak medeniyetler arasında etkileşim göstererek geliştiği anlaşılmıştır. Yataydaki etkileşimin daha çok İslam inanış ve felsefesinden kaynaklı inanç eksenli bir çizgide benzer medeniyetler arasında yaşanırken, dikeydeki etkileşimin daha çok ortak coğrafya temelinde geliştiği görülmektedir. Bu nedendir ki, çok tanrılı Helenistik ve Hristiyan Roma etkileri, Selçuklu ve Osmanlı İslam geometrik süsleme motifleri üzerinde bir etki yaratabilmiştir.

Bu çalışma, söz konusu etkileşimleri her ne kadar İslami süslemeler içinde yer alan motiflerden sadece geometrik desenlerle sınırlandırmış olsa da araştırma konusu olan kronolojik dönemin genişliği, her bir döneme ait çizgileri bir diğeri ile karşılaştırmaya imkân vermeyecek kadar geniştir. Bu nedenle bundan sonraki çalışmalarda, söz konusu dikey ve yatay etkileşim boyutlarından sadece birinin ele alınarak, bu boyutta örneklem olarak seçilecek sadece birkaç medeniyete ait belirli geometrik süsleme motifleri üzerinde daha detaylı analiz yapma imkânı olabilecektir.

Yazar Katkıları

Araştırma Tasarımı (CRediT 1): Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Veri Toplama (CRediT 2) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Araştırma- Veri Analizi- Doğrulama (CRediT 3-4-6-11) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Makalenin Yazımı (CRediT 12-13) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Metnin Tashihi ve Geliştirilmesi (CRediT 14) Yazar 1 (%50) – Yazar 2 (%50)

Finansal Destek Beyanı

Yazarlar bu çalışma için finansal destek beyan etmemiştir.

Çıkar Çatışması

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

REFERANSLAR

- Abdullahi, Y. & Embi, M. R. (2012), Evolution of Islamic Geometric Patterns, Global Journal Al-Thaqafah-GJAT. 2(2), 27-39. DOI:[10.7187/GJAT202012.02.02](https://doi.org/10.7187/GJAT202012.02.02)
- Abdullahi, Y. & Embi, M. R. B. (2013). Evolution of Islamic Geometric Patterns, Frontiers of Architectural Research, 2(2), 243–251. <https://doi.org/10.1016/j.foar.2013.03.002>
- Abdürraûf el-Münâvî M. (1990). Et-Tevkîf ‘alâ mühimmâti’t-te‘ârîf. M. Rıdvân ed-Dâye.
- Akar, A. ve Keskiner, C. (1978). Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif. Güzel Sanatlar Matbaası.
- Baer, E. (1998). Islamic Ornament. Edinburgh University Press.
- Baysal, A.F. (2010). Mushaf tezyinatının tarih içindeki gelişimi, Marife, 10(3), 365-386. <http://marife.org/tr/pub/issue/37816/436686>
- Biol, İ.A. (2012). Tezhip, TDV İslâm Ansiklopedisi. C.41, 65-68.
- Bloom, J.M. (1999). Mamluk Art and Architecture History: A Review Article. Middle East Documentation Center. The University of Chicago.
- Burckhardt, T. (1987). The Mirror of the Intellect: Essay on Traditional Science and Sacred Art. (Translated by William Stoddart). State University of New York Press.
- Critchlow, K. (1976). Islamic Patterns: An Analytical and Cosmological Approach. Schocken Books. An analytical and cosmological approach. Thames and Hudson Ltd.
- Çakır, M. (2015). Sanatta Eleştirelilik. Doğu Kitabevi.
- Demiriz, Y. (2004). İslam Sanatında Geometrik Süsleme. Yorum Sanat ve Yayıncılık.
- Dönmez, A.K. (2021). Geometri ve Matematik Bağlamında Tezhip Sanatının Anlam Boyutu, Lale Kültür Sanat ve Medeniyet Dergisi, 2(3), 62-70. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/lale/issue/60061/828884>
- Ertunç, Ç.Ö. (2016). “Anadolu Selçuklu Dönemi Taç Kapıları süsleme Şeritlerinde Tezyinat” Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3(5), 114 – 131. <https://doi.org/10.17859/pauifd.04839>.
- Ettinghausen, RGO ve Jenkins-Madina, M. (2001). Islamic Art and Architecture 650- 1250. Yale University Press.
- Güler, H. (2021). Sahip Ata Külliyesi camii ve Hanikah Taç Kapı Tezyinatı Değerlendirmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Konya T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anabilim Dalı Geleneksel Türk Sanatları Bilim Dalı. <https://hdl.handle.net/20.500.12452/7850>
- Habash, H. (1987). Principles of Ornamental Art. (2nd Ed.).
- Irwin, R. (1997). Islamic Art. Laurence King Publishing.
- İşcan, N. (1980). Türk Süsleme Sanatı. Genel Dağıtım.
- Jean, P.R. (2001). Moğol İmparatorluğu Tarihi. Kabalcı Yayınları.
- Kuban, D. (2002). Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı. Yapı kredi Yayınları.
- Mazot, S. (2012). Architecture of the Fatimid, Markus Hattstein and Peter Delius (Eds.), Islam: Art and Architecture.

- Muhammad, H. (1996). The Aesthetics of the Islamic Ornamentation, *Alghafilah Journal*, 9, 24-29
- Mülayim, S. (1993). Sanat Tarihi ve Diğer Tarihler. Prof. Dr.Yılmaz Önge Armağanı. Selçuklu Araştırmaları Merkezi.
- Mülayim, S. (1982). Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler- Selçuklu Çağı. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sanat Yayınları.
- Ova, E. (2021). Konya Sahip Ata Camii Süslemelerine Genel Bir Bakış. (Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. El Sanatları Anabilim Dalı, geleneksel Türk El Sanatları Yayınlanmamış Y.L.T.)
- Özkeçeci, İ. ve Özkeçeci, Ş. B. (2014). Türk sanatında Tezhip. Yazıgen yayıncılık.
- Öztürk, B. (2021). Halil Hamid Paşa Kütüphanesi'nden Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'ne Gelen Yazma Eserlerin Tezyini Açısından İncelenmesi. (Necmettin Erbakan Üniversitesi. Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi. Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Yüksek Lisans Tezi).<https://hdl.handle.net/20.500.12452/7770>
- Pektaş, K. (2009). Sidi Ukbe Camii. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 37, 149-151.
- Rustamova M. (2019). Karahanlı Devri Mimarisi ve Bezemeleri. (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Doktora Tezi).
<http://www.tddb.org.tr/tddb/wp-content/uploads/2023/01/Karahanli-Devri-Mimarisi-Bezemeleri.pdf>
- Selçuk, S.A. ve Reki, M. (2018). Evolution of Geometric Patterns In Islamic World and A Case on The Jalıs of The Naulakha Pavilion In The Lahore Fort, *Gazi Üniversitesi Journal of Science*, 6(1), 83-97. DOI:[10.1016/J.FOAR.2013.03.002](https://doi.org/10.1016/J.FOAR.2013.03.002)
- Kardeşlik, S. (2011). Vakıflar Halı Müzesinde Selçuklu ve Selçuklu Geleneğindeki Halılarda Kozmolojik ve İkonografik Boyut, *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, 2, 56- 81 info:eu-repo/semantics/openAccess
- Sevindik, M. (2016). Rüstem Paşa Bedesteni'nin Geleneksel El Sanatları Açısından Önemi. (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi).
- Şenyapılı, Ö. (1996). Görsel Sanatlar ve İletişim. Sanat yapım yayıncılık.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2014). Dünyanın en büyük Müzesi Türkiye. Korpus Kültür Sanat Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu (TDK) (2022). *Genel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 13.11.2022).
- Ünal, R.H. (1982). Osmanlı Öncesi Anadolu- Türk Mimarisinde Taç Kapılar. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ünver, A.S. (1990). 50 Türk Motifi. Doğan Kardeş Yayınları.
- Yalman, S. (2000). The Art of the Ottomans before 1600, In Heilbrunn Timeline of Art History. The metropolitan Museum of Art. http://www.metmuseum.org/toah/hd/otto1/hd_otto1.htm, (Erişim:10.01.2023)
- Yetkin, S.K. (1965). İslam Mimarisi. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- URL-1: <https://www.ancienthistorylists.com/pre-history/top-10-oldest-art-ever-discovered> (Erişim Tarihi: 19.03. 2024).

URL-2: <https://www.sanatin Yolculugu.com/divrigi-ulu-camii>

(Erişim Tarihi:28.03.2024).

URL-3: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/6804>

(Erişim Tarihi:10.02.2024).

URL-4: <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tasa-yansiyan-sanat-tac-kapilar>

(Erişim Tarihi: 25.12.2023).

URL-5:https://www.sanatin Yolculugu.com/el-ezher-camii/#google_vignette

(Erişim Tarihi: 14.01.2024).

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: In this study, those factors, which affected upon the development of basic geometric patterns in Islamic geometric adornment arts and their historical roots were investigated. Through what kind of an interaction and development, those first lines and patterns of adornments, which have been encountered in the ancient times, and those of subsequent ages have been transformed into the very genuine geometric patterns and designs in Islamic Adornment Arts, was examined. Thus, the influences of past civilisations, which were experienced in the development of Islamic geometric ornaments, is tried to be outlined chronologically. On the other hand, the contemporary influences of those civilisations, which lived in the same era, were also investigated periodically.

Materials and Methods: In this study, qualitative research method is used. The materials were collected through literature review on the topics of “*what the ornament is*”, “*its historical development*”, and “*Islamic geometric ornaments*”. Through this review, basic geometric patterns, which were engraved on the fundamental works of art, of the Islamic civilisations and those of other civilisations going back to the ancient times, were scrutinised. These patterns were examined chronologically in order to find out if there were any influences of the previous ages on those owing to the eras ahead. If there were any interactions among the geometric ornament patterns of those Islamic Civilisations lived in the similar era was also investigated. For this goal to be achieved, the most known Islamic civilisations lived in the same period were examined.

Findings: This study has revealed that those geometric patterns, which were used in the Islamic Ornaments Art, were developed through both vertical and horizontal interaction. Vertical interaction refers to the effects of ornament art of a civilisation on those of the following civilisations lived in the same or close geography. For instance, the interplay observed between the art patterns of Anatolia Seljuk and those of Hellenistic Era. However, it is also understood that this effect was not just limited to the next civilisation, but also might extend to the subsequent ones. For example, Fatimid was not the next civilisation chronologically just after the Hellenistic time. However, the influence of the Hellenistic forms was apparently observed on the geometric patterns of Fatimid ornaments.

While, vertical interaction implies a chronological influence, horizontal interaction is the one, in which the art of an Islamic Civilisation was affected by those of contemporary Islamic Civilisations. The similarities between the geometric art patterns of Ottoman and Fatimid, constitute a stunning example of this interaction. Another crucial finding of this research is that the vertical and horizontal influences are observed take part simultaneously. That is to say, while Ottoman geometric ornament arts were affected by Fatimid horizontally, it was also affected by Hellenistic and Roman art vertically. This combination is regarded to be one of the most influential factors behind the richness of Ottoman Ornament.

Discussion: According to Mülayim (1993: 30), researchers should observe the changes experienced in the ornament art throughout the timeline chronologically in order to make an analysis in the integrity of history. This argument is almost applicable to most of the research topics in arts and humanity. To better understand the dynamics behind the outcomes of civilisations, like art and culture, a chronologic perspective is regarded to be of useful. From this point forward, in this study, the development of Islamic geometric ornament patterns was examined both chronologically (vertical) and periodically (horizontal). In this sense, for example, it was revealed that the Emevi geometric ornament patterns were affected horizontally by the past Hellenistic and Sasanid designs. On the other hand, Abbasid geometric ornament art was observed to be affected by contemporary Turkish art, vertically.

Conclusion and Suggestions: As a conclusion, it was understood with this study that the development of Islamic geometric ornaments was not immune to the historical and geographical influences. Besides, it was developed under the influence of both contemporary civilisations and past civilisations. Therefore, in order to understand the dimensions of those influences, extensive academic efforts have to be exerted at the level of art works. However, the extensive boundaries of this research area urged us to confine the study only to the geometric ornaments. And again, among those geometric ornaments, only some of the most known art works were included in the research. Therefore, this study just provides a quick snapshot of the influences experienced vertically and horizontally. Following studies are expected to fill the gaps in the literature in terms of the quality and dimensions of those influences, which were experienced on the Islamic Ornament Arts.